

Aleksander Wiśniowski

Uniwersytet Wrocławski

# Wielokodowość komunikacji w postępowaniu sądowoadministracyjnym

## 1. Przedmiot artykułu

Celem artykułu jest opis i analiza typowych, intencjonalnych, zachowań uczestników postępowania sądowoadministracyjnego o charakterze niewerbalnym, którym nadawca przypisuje w dyskursie sądowym określoną wartość — znaczenie (komunikat niewerbalny). Charakter komunikacji przed sądem determinowany jest przez wiele czynników pozajęzykowych wpływających na sposób porozumiewania się uczestników postępowania. Do najważniejszych należą czas (rozprawa), miejsce (sąd, sala sądowa), typ kontaktu (bezpośrednia interakcja) oraz rodzaj kodu, wyznaczanego aspektem pragmatycznym konsytuacji (dyskurs sądowy)<sup>1</sup>.

Podstawowe reguły rządzące postępowaniem sądowoadministracyjnym ustalone zostały przepisami ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (dalej: p.p.s.a.). Ustawodawca nie uznał za konieczne — co do zasady — wprowadzenia obowiązku zastępstwa procesowego (przymus adwokacko-radcowski), jednakże to właśnie profesjonalni pełnomocnicy występują najczęściej w interesie strony przed sądem. Oprócz adwokatów i radców prawnych są to jeszcze często doradcy podatkowi oraz rzecznicy patentowi. Postępowanie przed sądem administracyjnym ma charakter postępowania kontrolnego wobec działań podejmowanych przez organy administracji publicznej i w związku z tym podstawowym kryterium oceny jest legalność określonych w skardze czynności. Sąd administracyjny — jako sąd prawa — nie rozważa zatem problematyki stanu faktycznego określonej sprawy, ograniczając tym samym możliwość wykorzystywania przez pełnomocników perswazji opartej na patosie.

---

<sup>1</sup> Zob. M. Rzeszutko, *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Lublin 2003, s. 52.

W przeciwieństwie do postępowania karnego i cywilnego skład sędziowski sądu administracyjnego stanowią wyłącznie sędziowie zawodowi. Okoliczność ta wpływa niewątpliwie na charakter wystąpień formułowanych przez strony. Przemówienia są często dłuższe, argumentacja ma natomiast przede wszystkim wartość logiczną: dotyczy wykładni i zakresu stosowania konkretnych przepisów prawnych. Inaczej niż w sądzie powszechnym ilustrowany jest również początek rozprawy. Ta rozpoczyna się bowiem od sprawozdania sędziego (podobnie jak w postępowaniu odwoławczym), w którym sędzia zwięźle przedstawia, na podstawie akt, stan sprawy, ze szczególnym uwzględnieniem zarzutów skargi (art. 106 p.p.s.a.). Po złożeniu sprawozdania strony — najpierw skarżący, a potem organ — zgłaszają ustnie swoje żądania i wnioski oraz składają wyjaśnienia, na koniec, jeszcze przed zamknięciem rozprawy, przewodniczący udziela głosu stronom.

Charakter kontroli dokonywanej przez sąd administracyjny decyduje o tym, że ograniczona jest zasada bezpośredniości, typowa na przykład dla postępowania karnego i związana z przeważającą w sądzie ustną formą podejmowanych czynności. Końcowe orzeczenie w postępowaniu administracyjnym jest rezultatem oceny zgromadzonego w sprawie materiału, ale — w głównej mierze — akt sprawy. Jedynie w drodze wyjątku przeprowadza się przed sądem nowe dowody i w związku z tym swoistą cechą postępowania sądowoadministracyjnego jest jego pisemny charakter, warunkujący jednocześnie pozostałe czynniki pozajęzykowe kodu komunikacyjnego. Dyskurs sądowoadministracyjny — w perspektywie typowych cech kodu pozawerbalnego — można zatem opisać jako formę organizacji złożonej z realizacji tekstów o charakterze pisanim i niespontanicznym, w tonie oficjalno-publicznym i determinowanych konsytuacją. Ze względu na liczbę uczestników postępowania wypowiedzi przyjmować będą natomiast formę pozorowanego dialogu (z sądem lub przeciwnikiem procesowym: skarżącym lub organem) o wysokim stopniu kodyfikacji, w bezpośrednim typie kontaktu.

Ze względu na to, że postępowanie sądowoadministracyjne ma przede wszystkim charakter pisemny, jest wysoce prawdopodobne, że wyrok zapadnie już w pierwszym terminie wyznaczonym na rozpoznanie sprawy. Czas i miejsce przeprowadzanego postępowania przed sądem administracyjnym wpływają zatem na to, że występujący w sprawie pełnomocnik ma najczęściej tylko jedną szansę na odpowiednią prezentację swojego stanowiska. Tym istotniejsze pozostaje zatem umiejętne wygłoszenie mowy końcowej, z wykorzystaniem wszystkich narzędzi wpływających na wzmocnienie własnej kompetencji komunikacyjnej.

Osobisty kontakt uczestników postępowania sądowego na rozprawie, umożliwiając bezpośrednią interakcję, daje szansę wykorzystywania wszystkich technik komunikacji wpływających na efektywność przekazu (również kody pozalingwistyczne). Kontakt pozawerbalny osób obecnych w sądzie pełni zatem określone funkcje:

- zastępuje słowa lub umożliwia ich niewerbalne wyrażenie,
- uzupełnia i akcentuje słowa (ton głosu, szybkość mówienia, wyraz twarzy, gesty, wygląd zewnętrzny),
- reguluje interakcje werbalne, wspomagając proces komunikacyjny: maskuje uczucia i przekazuje informacje ukryte.

## 2. Rozprawa sądowoadministracyjna: czas i przestrzeń

Szczegółowe postanowienia *Regulaminu wewnętrznego urzędowania wojewódzkich sądów administracyjnych* ustalają podstawowe elementy architektury przestrzeni sądowej. Budynek, w którym mieści się sąd, musi być oznaczony specjalną tablicą z nazwą sądu oraz godłem państwowym. Opisanie sądu administracyjnego jest natomiast uzupełnione o nazwę miejscowości, w której sąd ma siedzibę.

Wewnątrz budynku, przed wejściami do sal sądowych, powinny być umieszczone tablice informacyjne z adnotacją o nazwie wydziału sądu oraz pomieszczeń, w których znajdują się poszczególne jednostki organizacyjne sądu. Ponadto, w widocznym miejscu wewnątrz budynku, znajduje się również tablica przeznaczona do wywieszania szczególnych obwieszczeń.

Miejsce (sąd, sala rozpraw), jako jeden z parametrów komunikacyjnych postępowania sądowoadministracyjnego, przesądza jednocześnie o roli procesowej poszczególnych uczestników. Ustalone przepisem ułożenie osób obecnych na sali objawia relacje między nimi (symetryczne i niesymetryczne), wzmacniając kod proksemiczny: plan przestrzenny akcentuje oficjalny, skodyfikowany charakter sytuacji komunikacyjnej.

Lokalizacja poszczególnych sprzętów występujących na sali rozpraw jest w zasadzie stała: dwie ławy dla stron, stół sędziowski w miejscu centralnym wraz z przystawką dla protokolanta, pulpit dla świadka (najczęściej naprzeciwko stołu sędziowskiego) oraz ławy (siedziska) dla publiczności. W salach rozpraw na ścianie za stołem sędziowskim umieszcza się jeszcze godło państwowe.

Odtwarzanie konkretnej roli procesowej możliwe jest jedynie w obrębie przestrzeni wyznaczonej aranżacją sali. Skarżący i prokurator (jeśli występuje) zajmują miejsce przed stołem sędziowskim po prawej stronie, natomiast strona przeciwna oraz uczestnicy postępowania — po lewej. Osoba przesłuchiwana, udzielając odpowiedzi na pytania, stoi za podestem, przy barierce dla świadka. Protokolant zajmuje miejsce po lewej stronie stołu sędziowskiego. Autorytet sędziego-przewodniczącego zwiększa dodatkowo układ foteli sędziowskich: jako osobie sprawującej nadzór nad porządkiem obrad przynależne jest jej miejsce środkowe. Zgodnie ze zwyczajem, w razie gdyby w składzie orzekającym uczestniczyli prezes lub wiceprezes sądu, przewodnictwo należy do któregoś z nich.

Znaczenie kodu kinezycznego w interakcji między uczestnikami postępowania jest wzmocnione koniecznością rozdzielenia części sali rozpraw przeznaczo-

nej na umieszczenie stołu sędziowskiego oraz sprzętów dla osób uczestniczących w rozprawie od miejsc wyznaczonych dla publiczności. Ta właściwość sali rozpraw jest więc jednym z czytelniejszych sygnałów ustalenia na czas postępowania sądowego odrębnej od powszechnej przestrzeni komunikacyjnej, w której możliwość kształtowania rzeczywistości mają wyłącznie uczestnicy procesu i sąd. Publiczność może przyjąć jedynie rolę obserwatora, ewentualnie — na zaproszenie sądu — wziąć udział w czynnościach jako źródło wiedzy o szczególnych wydarzeniach, niedostępnej sądowi lub stronom.

Koncentracja materiału dowodowego — zgromadzonego w aktach sprawy — przesądza o tym, że rozpatrywaną w sądzie administracyjnym sprawę można zamknąć już w czasie pierwszego posiedzenia. Zgodnie z regulaminem urzędowania rozprawa powinna być przygotowana i przeprowadzona tak, aby sprawę rozstrzygnąć w jednym dniu, bez odraczania. W tym celu dla każdej sprawy wyznaczonej na rozprawę powinna zostać określona godzina rozpoczęcia jej rozpoznania wraz z uwzględnieniem prawdopodobnego czasu trwania tych spraw, które ją poprzedzają, a także możliwości dojazdu do sądu osób zamieszkałych poza siedzibą sądu. W konsekwencji, stawiając się na rozprawie, strona powinna być przygotowana do zaprezentowania swojego stanowiska. Uznaje się, że prawidłowo skonstruowana mowa końcowa nie powinna być wygłaszana dłużej niż 15–20 minut<sup>2</sup>, chociaż w polskim porządku prawnym nie istnieją żadne formalne wytyczne co do objętości przygotowanego przez stronę wystąpienia. Głos końcowy, po wywołaniu sprawy, sprawdzeniu obecności i sprawozdaniu sędziego-sprawozdawcy udzielany jest najpierw skarżącemu, a następnie organowi. Każda ze stron ma prawo tylko do jednego wystąpienia i tylko sędzia-przewodniczący może przyznać przywilej wygłoszenia repliki lub dupliki — jeśli, w jego ocenie, okazałyby się potrzebne.

W postępowaniu przed Europejskim Trybunałem Sprawiedliwości — z racji sposobu orzekania nieco podobnym do polskiego procesu sądowoadministracyjnego — w *Praktycznej instrukcji dla stron w postępowaniu przed sądem*<sup>3</sup> stwierdza się wprost, że czas trwania wystąpień nie powinien przekraczać 15 minut. Z kolei wyniki przeprowadzonych przez autora badań, obejmujących zapis 23 rozpraw administracyjnych we wrocławskim Wojewódzkim Sądzie Administracyjnym, upoważniają do stwierdzenia, że standardowy czas jednego posiedzenia, wraz z dwoma przemówieniami zajmuje około 20 minut, przy czym długość mowy strony skarżącej — około 10 minut. Ten okres powinien być zatem wystarczający, aby przekonać sąd do wydania korzystnego dla siebie wyroku, przy założeniu, że taka długość mowy nie będzie jeszcze dla sądu nużąca. Istotne pozostaje zatem, aby w przyznanym stronie czasie wykorzystać wszystkie możliwe narzędzia zwiększające siłę perswazji: mowę ciała, głos, w końcu rekwizyty.

<sup>2</sup> Zob. M. Radwan-Röhrenscheff, *Przemówienie pełnomocnika strony przed sądem administracyjnym*, [w:] *Wymowa prawnicza*, red. A. Fiutak, Warszawa 2010, s. 134.

<sup>3</sup> Praktyczna instrukcja dla stron w postępowaniu przed sądem (Dz.U. L. 68, z. 7.3.2012).

### 3. Uczestnicy postępowania sądowoadministracyjnego

Oprócz sądu na kształt rozprawy sądowoadministracyjnej wpływają jeszcze strony (skarżący i organ) oraz ich pełnomocnicy. Warstwę symboliczną rozprawy — jako społecznie ustalonego rytuału — wzmacniają natomiast tradycyjne zestawy przedmiotów (rekwizytów) i skonwencjonalizowana kinezyka normująca obowiązek zachowania postawy siedzącej lub stojącej w określonych sytuacjach jurysdykcyjnych.

Osoby pełniące funkcję procesową w czasie rozprawy dysponują typowymi dla siebie przedmiotami — podkreślającymi ich rolę w dyskursie. Sędzia, a także pełnomocnicy stron: adwokaci i radcowie prawni, zobowiązani są do występowania w specjalnych kostiumach — togach. Zgodnie z przepisem art. 7 *Prawa o adwokaturze* strój urzędowy adwokatów biorących udział w rozprawach sądowych powinien mieć uroczysty charakter, odpowiedni do powagi sądu i utrwalonej tradycji. W rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości w sprawie określenia stroju urzędowego adwokatów biorących udział w rozprawach sądowych ustalony został szczegółowy opis stroju<sup>4</sup>.

Toga ma być fałdową suknią z lekkiego czarnego materiału z wełny lub tworzywa wełnopodobnego, sięgającą powyżej kostek około 25 centymetrów, z odcinanym karczkiem o szerokości 21 cm. U dołu, w obwodzie, powinna mierzyć niecałe 3 metry. Od karczka w dół ułożona jest w kontrafałdy: po trzy na przodzie togi i siedem — na plecach. Kołnierz togi musi być okrągły, płasko wyłożony i zapinany pod szyją na haftkę, natomiast sama toga — na pięć krytych guzików. Rękawy togi, u góry, są ułożone w kontrafałdy (od siedmiu do dziewięciu) formujące bufy. Z kolei wewnątrz rękawa, przy przegubie ręki, umieszczony jest zastrząsk, na który można zapiąć rękaw. Przy kołnierzu togi jest wszyty żabot z zielonego jedwabiu o długości 21 centymetrów, ułożony w trzynaście kontrafałd, z których środkowa, powinna mieć fałdy po obu stronach. Żabot z prawej strony togi jest zapinany na guzik. O zielone akcenty wzbogacone są jeszcze kołnierz i mankiety. Wykończenia stroju radcy prawnego są niebieskie, sędziów — koloru fioletowego, natomiast występujący w sądzie administracyjnym doradcy podatkowi uczestniczą w rozprawie w stroju cywilnym. Ponadto sędzia-przewodniczący w czasie rozprawy ma jeszcze łańcuch z wizerunkiem orła:

Łańcuch jest wykonany z metalu w kolorze złotym i składa się z 62 do 68 ogniw, w tym z 60 do 66 ogniw w kształcie koła o średnicy zewnętrznej 3 cm oraz dwóch umieszczonych przeciwległe ogniw ozdobnych. Wewnątrz dolnego ozdobnego ogniwa umieszczone są litery RP. Do ogniwa tego umocowany jest — na dwóch łańcuskach — orzeł wykonany z metalu w kolorze srebrnym, o wysokości 7,5 cm i szerokości 7 cm<sup>5</sup>.

<sup>4</sup> Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego adwokatów biorących udział w rozprawach sądowych (Dz.U. Nr 112, poz. 1183).

<sup>5</sup> Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 sierpnia 1987 r. w sprawie określenia wzoru stroju urzędowego sędziów na rozprawie (Dz.U. Nr 26, poz. 150).

Kod kinezyczny, nakładając na uczestników postępowania obowiązek przyjmowania określonej postawy ciała w trakcie podejmowania konkretnych czynności sądowych, ujawnia hierarchię między poszczególnymi osobami obecnymi na sali rozpraw. Jedynie sędziowie mają przywilej zasiadania za stołem sędziowskim niemal w toku całego postępowania. Przeciwnie strony oraz publiczność — w momencie wejścia sądu na salę rozpraw, odbierania przyrzeczenia przez sąd, ogłaszania wyroku oraz w czasie opuszczania sali przez sąd wszyscy obecni muszą powstać z miejsc. Podobnie w wypadku formułowania wypowiedzi skierowanej do sądu i w czasie wygłaszania mowy końcowej — obowiązuje bezwzględnie postawa stojąca. W czasie posiedzenia każda osoba jest zmuszona przyjąć postawę wertykalną także wówczas, gdy przemawia do sądu lub gdy sąd do niej się zwraca. Jedynie w uzasadnionych przypadkach przewodniczący składu orzekającego może zezwolić na pozostawanie w pozycji siedzącej.

Ze względu na brak stroju urzędowego doradców podatkowych są oni zmuszeni do występowania przed sądem w ubraniu cywilnym. Konfrontacja z adwokatem i radcą prawnym zmusza więc ich, niejako, nie tylko do argumentowania w przedmiocie toczącego się postępowania, lecz także w celu usankcjonowania własnego autorytetu. W Narodowym Korpusie Języka Polskiego związek wyrazowy ‘doradca podatkowy’ znajduje się dopiero na piętnastym miejscu pod względem częstości występowania w tekstach, po *doradcy metodycznym, odszkodowawczym, inwestycyjnym, ubezpieczeniowym, finansowym i prywatyzacyjnym*. Można zatem wnioskować, że status doradcy podatkowego jako zawodu prawniczego nie jest jeszcze społecznie wystarczająco ustalony. Tym samym, przyjmując, że *prestiz* jest jedną z ważniejszych kategorii dyskursu prawnego<sup>6</sup>, łączącego się z takimi jakościami, jak *świadomość* i *kultura prawna* i wpływającymi na przebieg komunikacji, należy uznać, że wystąpienia doradców podatkowych w sądzie mogą być narażone na deprecjację. Ubranie jako jeden z aspektów wyglądu fizycznego decyduje o nadawaniu istotnych wiadomości o charakterze niewerbalnym, przekazując informację o własnym statusie czy wyznawanym systemie wartości. Brak możliwości założenia togi przez doradcę podatkowego — podobnie jak w przypadku aplikanta adwokackiego lub radcowskiego — decyduje o jego symbolicznym wykluczeniu ze wspólnoty komunikacyjnej osób świadczących profesjonalne usługi prawne. Niezaakcentowana odpowiednim strojem urzędowym przynależność doradców podatkowych (rzeczników patentowych) do własnego samorządu zawodowego wpływa zatem nie tylko na możliwość zlekceważenia ich przez przeciwnika procesowego, lecz także mylnego utożsamienia ich z osobą, która w sądzie administracyjnym

<sup>6</sup> Zob. S. Gajda, *Prestiz w dyskursie prawnym*, [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 813–825.

znajduje się jedynie przypadkowo, więc niezaznajomioną z etykietą i zasadami rządzącymi postępowaniem.

Maxime Halbrand, francuski pisarz żyjący w drugiej połowie XIX wieku, współredagując monografię na temat Pałacu Sprawiedliwości w Paryżu<sup>7</sup> i komentując aktualny stan kultury prawnej pełnomocników występujących w sądzie, przywołuje sławne zasady mecenasa Josepha Dubreuilla, które miały decydować o przyznaniu prawnikowi statusu doskonałego adwokata. Instrukcja obejmuje trzynaście wskazówek, które wiążą się ze zwiększeniem kompetencji komunikacyjnych adwokatów w sferze pozawerbalnej:

1. Que l'avocat au Parlement soit d'une prestance imposante et d'une taille bien proportionnée, de manière à s'offrir, avec avantage, aux yeux des magistrats et de l'auditoire;
2. Que sa physionomie soit ouverte, franche, affable et débonnaire, et forme, d'avance, une espèce de recommandation;
3. Qu'il n'affecte pas, dans l'habitude de sa personne, une assurance présomptueuse; au contraire, qu'il provoque la faveur et l'intérêt de l'auditoire par une apparence de modestie et de réserve;
4. Qu'il n'ait rien de farouche ni d'irrégulier dans les yeux et le regard;
5. Que sa pose devant les magistrats soit décente et respectueuse, et que sa mise ne laisse voir ni recherché ni négligence;
6. Qu'en parlant il s'abstienne de décomposer les traits de son visage par les contorsions de sa bouche et de ses lèvres;
7. Qu'il évite les grands éclats d'une voix glapissante;
8. Qu'il sache régler ses intonations, de manière à les tenir à une égale distance du grave et de l'aigu; que sa voix soit pleine et sonore et offer la qualité d'un beau medium;
9. Qu'en déclamant il s'attache à une exacte prononciation;
10. Qu'il observe de ne pas trop hausser la voix ni de la déprimer;
11. Qu'il ait soin de tenir son style en harmonie avec le sujet qu'il traite et qu'il évite le ridicule de mettre de l'emphase oratoire à des objets de modique importance;
12. Qu'il se garde de donner à sa tête et à ses pieds une agitation déplacée;
13. Enfin que ses mouvements soient combinés et appropriés au discours, en évitant avec soin une gesticulation désordonnée et triviale<sup>8</sup> (zob. *Le Palais de Justice de Paris...*, s. 160).

<sup>7</sup> *Le Palais de Justice de Paris: son monde et ses mœurs par la Presse judiciaire parisienne*, red. A. Bataille et al., Paris 1892.

<sup>8</sup> 1. Adwokat występujący przed sądem powinien przyjąć wyprostowaną i postawną sylwetkę, aby wyglądać korzystnie w oczach sędziów i publiczności.

2. Fizjognomia adwokata powinna sugerować, że jest on osobą otwartą, uczciwą i dobroduszną. Wyraz twarzy adwokata powinien sam w sobie wystawiać dobrą opinię prawnikowi.

3. Adwokat nie powinien zachowywać się arogancko, wręcz przeciwnie, swoją skromnością i zdystansowaniem zdobywać przychyłość i zainteresowanie publiczności.

4. Spojrzenie adwokata nie może zdradzać nieśmiałości lub braku pewności.

5. Adwokat, występując przed sądem, powinien być ubrany schludnie i przyzwoicie, tak aby swoim strojem okazywał szacunek i poważanie wobec sądu.

6. Adwokat w czasie zabierania głosu powinien unikać nadmiernej ekspresji twarzy.

7. Adwokat powinien unikać wysokiego, piskliwego głosu.

8. Adwokat powinien umiejętnie intonować swoim głosem, tak aby nie brzmiał zbyt nisko lub wysoko. Głos adwokata powinien być intensywny i pełny.

9. Adwokat w trakcie przemowy powinien przywiązywać wagę do dokładnej wymowy.

Realizacja wskazanych zasad zadecydować miała — zdaniem Halbranda — nie tylko o okazaniu należnego prawnikowi szacunku, lecz także o powodzeniu w sądzie. Wystarczająco rozwinięte umiejętności niewerbalne zwiększają zatem szansę na wygranie sprawy. Umiarkowana gestykulacja, wykorzystywanie rekwizytów w czasie przemówienia: długopisu, kodeksu, okularów, znacząco wpływają na ocenę sądowego wystąpienia. Uznaje się powszechnie, że osoba o wyższym statusie społecznym częściej nawiązuje kontakt wzrokowy w bezpośredniej interakcji, przyjmuje rozluźnioną postawę ciała, unosi głowę, prostuje się<sup>9</sup>. Jednocześnie adwokat występujący w sądzie zobowiązany jest przestrzegać podstawowych norm wykonywania zawodu, w tym reguł ustalonych przepisami Kodeksu Etyki Adwokackiej<sup>10</sup>. Zgodnie z paragrafem 16 tego dokumentu adwokat powinien nadawać swoim wystąpieniom taką formę, aby nie uchybiać powadze sądu, władz i godności zawodu adwokackiego. Adwokat Jerzy Naumann, były prezes Wyższego Sądu Dyscyplinarnego Adwokatury, wypowiadając się w sprawie najlepszych sposobów komunikacji adwokatów pisze:

Powaga oraz prestiż zawodu adwokata wymaga, aby jego zachowanie było w każdej sytuacji odpowiednie. Adwokat musi zdawać sobie sprawę, że jest obserwowany i że od ocen, jakie w rezultacie takiej obserwacji powstają, zależy wizerunek jego samego, jak i całego zawodu. [...] Adwokat nie tylko powinien powstrzymać się przed nadmierną teatralizacją swoich zachowań, ale powinien utrzymać zdrowy dystans do osoby klienta, zwłaszcza w sytuacji na wskroś zawodowej, jaką jest sala sądowa czy sądowy korytarz<sup>11</sup>.

Adwokat w czasie wykonywania swoich obowiązków zawodowych powinien być powściągliwy, zachowywać umiar i takt zarówno wobec sądu, jak i przeciwników procesowych. Nieumiejętny sposób wykorzystywania przez adwokata narzędzi typowych dla komunikacji niewerbalnej, jak przesadna gestykulacja, nadmierna ekspresja twarzy czy intensywność głosu, może zaś skutkować odpowiedzialnością dyscyplinarną:

Nawet w razie niewłaściwego zachowania się przeciwnika procesowego w sądzie adwokat powinien zachować nakazane w takich sytuacjach opanowanie i spokój, reagowanie zaczepną postawą i groźbą uwłacza godności adwokata i stanowi przewinienie dyscyplinarne<sup>12</sup>.

10. Adwokat nie powinien podnosić albo obniżać głosu.

11. Adwokat powinien przestrzegać zasady stosowności stylu, aby o rzeczach błahych i nieważnych nie mówić w stylu wysokim i podniosłym.

12. W trakcie przemawiania ruchy adwokata, szczególnie głową i nogami, powinny być skromne i subtelne.

13. Ruch i gestykulacja adwokata powinny być spójne i wyważone, odpowiednio do tematu przemówienia. Gestykulacja nie powinna być chaotyczna i nietaktowna. (tłumaczenie — A.W.).

<sup>9</sup> Zob. M.L. Knapp, J.A. Hall, *Komunikacja niewerbalna w interakcjach międzyludzkich*, przeł. A. Śliwa, L. Śliwa, Wrocław 1997, s. 547–551.

<sup>10</sup> Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej. Kodeks Etyki Adwokackiej (uchwała NRA nr 52/2011).

<sup>11</sup> J. Naumann, *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 198–199.

<sup>12</sup> Orzeczenie WKD z 17.10.1956 r., WKD nr 44/55, cyt. za: *ibidem*, s. 184.

Adwokatowi nie wolno demonstrować na sali sądowej swojego negatywnego stosunku do wypowiedzi kierowanych pod swoim adresem przez przewodniczącego składu sądzącego w sposób naruszający powagę sądu. (orz. SN z 8.10.1966 r., RAD 23/66)<sup>13</sup>.

Podkreślając konieczność zachowania przez adwokata — obrońcę lub pełnomocnika — jak najdalej idącego taktu i umiaru na sali sądowej, należy jednocześnie zaakcentować, że z mocy ustawy obowiązany jest on w ramach przepisów uczynić wszystko, by należycie reprezentować klienta. (orz. WKD z 29.09.1979 r., WKD 16/76)<sup>14</sup>.

Istotny dla zachowania norm obowiązujących przy wykonywaniu zawodu jest również sposób wygłoszenia mowy. Zgodnie z przywoływaną już *Praktyczną instrukcją dla stron w postępowaniu przed sądem* wypowiedź powinna mieć charakter swobodny, przy czym *korzystniejsze* (podkr. — A.W.), z punktu widzenia składu sędziowskiego, ma być wystąpienie o charakterze spontanicznym, a nie odczytane z notatek: *Jeżeli wystąpienie jest przygotowane na piśmie, zaleca się uwzględnienie przy jego redagowaniu faktu, że powinno ono być przedstawione ustnie i w związku z tym powinno, na ile to możliwe, być zbliżone do wypowiedzi ustnej*<sup>15</sup>. Do analizy jakości głosu końcowego można zatem zastosować wszystkie podstawowe kryteria oceny wypowiedzi ustnej, to jest: płynność, tempo wygłaszania, modulację głosową, stosowanie pauzy i dykcję. Szczególnie istotne są dwa ostatnie kryteria decydujące, między innymi, o autorytecie referenta. Zgodnie z badaniami amerykańskiego profesora Nicholasa Christenfelda za wysoka częstotliwość przerywników w wypowiedzi wywiera negatywny wpływ na odbiór przemawiającego. Zbyt liczne embolofazje mogą zatem przesądzić o uznaniu mówcy za osobę nerwową (czy zdenerwowaną), a więc również nieprzygotowaną do zabrania głosu i niewiarygodną<sup>16</sup>.

### 3. Podsumowanie

Do niewerbalnych wyznaczników postępowania sądowoadministracyjnego wpływających na zasady komunikacji podmiotów uczestniczących w procesie należy zakwalifikować następujące parametry: wygląd fizyczny, mowę ciała oraz głos stron i sądu, a także specyficzny czas i przestrzeń rozgrywanych zdarzeń. Podstawowe zasady rządzące postępowaniem sądowoadministracyjnym oddziałujące na reguły komunikacji niewerbalnej ustalone zostały w dwóch aktach prawnych. Są to przepisy ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi oraz rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospoli-

<sup>13</sup> Orzeczenie SN z 8.10.1966 r., RAD nr 23/66, cyt. za: *ibidem*, s. 186.

<sup>14</sup> Orzeczenie WKD z 29.09.1979 r., WKD nr 16/76, cyt. za: *ibidem*, s. 189.

<sup>15</sup> Praktyczna instrukcja dla stron w postępowaniu przed sądem (Dz.U. L. 68, z. 7.3.2012).

<sup>16</sup> Zob. S.P. Morreale, B.H. Spitzberg, J.K. Barge, *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, przeł. P. Izdebski, A. Jaworska, D. Kobylińska, Warszawa 2009, s. 187.

tej Polskiej z dnia 18 września 2003 r. — Regulamin wewnętrznego urzędowania wojewódzkich sądów administracyjnych.

Architektura sali rozpraw wymaga od użytkowników zaakceptowania ustalonego kanonu zachowań. Umieszczenie poszczególnych osób na sali, podobnie jak lista wykorzystywanych sprzętów są stałe. Podjęcie roli procesowej przez zainteresowanych rozstrzygnięciem sądowym wiąże się więc z obowiązkiem przestrzegania reguł kodu kinezycznego: poszczególne miejsca przypisane są konkretnym aktorom, przepisy procesowe określają natomiast wymaganą w ustalonych sytuacjach postawę ciała: stojąco-siedzącą dla stron i obserwatorów (widowni) oraz siedzącą dla sądu. Wspólnota komunikacyjna, do której należą skarżący i organ oraz skład orzeczniczy, podkreśla aranżacja sali rozpraw: część procesowa jest wydzielona i odseparowana od ław przeznaczonych dla publiczności.

Wyjątkowy charakter czynności sądowych podkreśla konieczność występowania na rozprawie w mundurze (stroju urzędowym). Zarówno sędziowie, jak i pełnomocnicy stron: adwokaci i radcowie prawni, zobowiązani są uczestniczyć na rozprawie w todze. Ubranie komunikuje zatem przynależność do określonej grupy społecznej, potwierdza fakt posiadania statusu członka wspólnoty komunikacyjnej uprawnionej do dokonywania zmian (akty performatywne) w rzeczywistości prawnej. W tym kontekście brak możliwości występowania przed sądem doradców podatkowych w todze (lub innym, nieświeckim stroju) wydaje się nieuprawnioną, z punktu widzenia zasad komunikacji, próbą osłabienia ich prawniczego statusu jako osoby kompetentnej (na równi z adwokatem i radcą prawnym) do występowania w postępowaniu sądowoadministracyjnym.

Z uwagi na to, że rozprawa przeprowadzana jest tak, aby sprawę można było rozstrzygnąć już w pierwszym wyznaczonym terminie, strony powinny być przygotowane do wygłoszenia końcowego przemówienia. Podstawowa reguła przyznaje przywilej jednokrotnego zabrania głosu, dlatego istotne pozostaje wykorzystanie wszystkich narzędzi usprawniających proces perswazji, w tym o charakterze pozalingwistycznym, jak gestykulacja, ruch ciała, kontakt wzrokowy i głos. Przy czym, zgodnie z *Praktyczną instrukcją dla stron w postępowaniu przed sądem*, wypowiedź powinna być przedstawiona spontanicznie, nie zaś w formie odczytu lub referatu.

## Bibliografia

- Gajda S., *Prestiż w dyskursie prawnym*, [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 813–825.
- Knapp M.L., Hall J.A., *Komunikacja niewerbalna w interakcjach międzyludzkich*, przeł. A. Śliwa, L. Śliwa, Wrocław 1997.
- Morreale S.P., Spitzberg B.H., Barge J.K., *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, przeł. P. Izdebski, A. Jaworska, D. Kobylińska, Warszawa 2009.
- Naumann J., *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Komentarz*, Warszawa 2012.

*Le Palais de Justice de Paris: son monde et ses mœurs par la Presse judiciaire parisienne*, red. A. Bataille *et al.*, Paris 1892.

Radwan-Röhrenschef M., *Przemówienie pełnomocnika strony przed sądem administracyjnym*, [w:] *Wymowa prawnicza*, red. A. Fiutak, Warszawa 2010, s. 129–140.

Rzeszutko M., *Rozprawa sądowa w świetle lingwistyki tekstu*, Lublin 2003.

## Wykaz aktów prawnych

Praktyczna instrukcja dla stron w postępowaniu przed sądem (Dz.U. L. 68, z. 7.3.2012).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego adwokatów biorących udział w rozprawach sądowych (Dz.U. Nr 112, poz. 1183).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 listopada 2000 r. w sprawie określenia stroju urzędowego radców prawnych biorących udział w rozprawach sądowych (Dz.U. Nr 112, poz. 1184).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 sierpnia 1987 r. w sprawie określenia wzoru stroju urzędowego sędziów na rozprawie (Dz.U. Nr 26, poz. 150).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18 września 2003 r. — Regulamin wewnętrznego urzędowania wojewódzkich sądów administracyjnych (Dz.U. Nr 153, poz. 1269).

Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. — Prawo o adwokaturze (Dz.U. Nr 16, poz. 124).

Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz.U. Nr 53, poz. 1270).

Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej. Kodeks Etyki Adwokackiej (uchwała NRA nr 52/2011).